

امام علی^(ع) و دینداری

۶۰

پژوهشی در آسیب‌شناسی دینداری

علیرضا اسعدی

اسعدی، علیرضا

امام علی علیه السلام و دینداری، پژوهشی در آسیب‌شناسی دینداری / علیرضا اسعدی، تهیه شده در انجمن معارف اسلامی ایران. - قم: آیت عشق، ۱۳۸۲.

ISBN 964-8270-05-8

فهرستنويسي بر اساس مطالعات فيپا.
كتابنامه: اص. [۳۰۱] - ۳۰۸، همچنین به صورت زيرنويس.
نمایه.

۱. علی بن ابی طالب علیه السلام، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - نظریه درباره و دینداری. ۲. دینداری. ۳. ایمان (اسلام). ۴. خودسازی (اسلام).
الف. انجمن علمی معارف اسلامی ایران. ب. عنوان. ج. عنوان: پژوهشی در آسیب‌شناسی دینداری.

۲۹۷/۹۵۱

BP ۳۸ / ۰۹ / ۵۹۶۴

۸۳-۳۰۷۲۸

کتابخانه ملی ایران

امام علی علیه السلام و دینداری

پژوهشی در آسیب‌شناسی دینداری

مؤلف: علیرضا اسعدی

تهیه شده در: انجمن معارف اسلامی ایران

ناشر: آیت عشق

ویراستار: محمدجواد درودی

آماده‌سازی متن: حسن عمومعبداللهی

نوبت چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۳

چاپخانه: زیتون

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۱۵۰ تومان

شابک: ۸-۰۵-۸۲۷۰-۹۶۳

همه حقوق محفوظ است

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

با تشکر و قدردانی

از همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

بازبینی نهایی: حسن عمومعبداللهی

آماده‌سازی: دفتر خدمات پژوهشی انجمن (۰۲۵۱ - ۲۹۰۳۱۵۸)

حروفچین: سعید آهنگر

اصلاحات کامپیووتری: معصومه حسینی

نمونه‌خوانی: زینب راست‌گردانی

طراحی جلد: آسمان گرافیک

چاپخانه: زیتون

و با تشکر از زحمات و پی‌گیریهای آقای علیرضا فراهانی.

انجمن معارف اسلامی ایران

زمستان ۱۳۸۳

پیش‌گفتار

فیلسفان یونان باستان معمولاً سعادت هر چیزی را در شکوفاشدن استعدادهای خاص آن چیز می‌دانستند. از این روی برای شناخت سعادت آدمی به شناسایی استعداد و توانایی ویژه انسان می‌پرداختند. فیلسفان بزرگی همچون ارسسطو معتقد بودند مهم‌ترین ویژگی انسان، «خردورزی» است، بنابراین سعادت آدمی در گرو بروز و ظهور خردورزی اوست. اوج این ویژگی انسانی، شهودِ حقیقی ترین چیزها یعنی «خداوند» و «عالی ملکوت» است که ارسسطو آن را نظرکردن (theori) می‌نامد.

بدین ترتیب شناخت خداوند و غرق شدن در جذبه او از دیرباز به عنوان اصل و اساس سعادت آدمی مورد پذیرش فیلسفان بوده است. اما این نگره فلسفی وقتی در فضای دینی مسیحیت و اسلام وارد شد در پرتو آموزه‌های وحیانی از دو جهت اصلاح شد:

اول اینکه در پرتو روشنایی پر فروغ وحی، انسان توانست شناخت دقیق‌تری از حقیقت متعالی (خداوند) و نیز عالم ملکوت دریابد و زیبایی‌های آنرا بیشتر رؤیت کند. شهود عقلی خداوند و ملکوت عالم وقتی با

روشنایی و حی تکمیل گردید به صورت رؤیت سعیده (در مسیحیت) و لقاء الله (در اسلام) درآمد.

دوم اینکه در پرتو آموزه‌های وحیانی معلوم شد که انسان فقط با دیدن خداوند و عالم ملکوت نمی‌تواند همای سعادت را در برگیرد، بلکه باید علاوه بر آن با سپردن دل خویش به دست خداوند راهی را که خدای عالم برای آدم معین کرده است، بپیماید.

آری ایمان، تنها دانستن نیست، بلکه دل‌سپردن و مهیای سفری روحانی شدن به سوی خداوند است.

امیر المؤمنین علی علیه السلام یکی از پیشتازان سلوک ایمانی انسان به سوی خداوند است و راه طی کرده را بهتر از دیگرانی که قصد سفر دارند، می‌شناسد. برای مسافری که راه رانمی‌شناشد و از خطرات پیمودن آن بیمناک است چه ارمغانی بهتر از راهنمایی‌های علی علیه السلام که راه را به سلامت و با بصیرت پیموده است، می‌باشد.

محقق گرامی جناب آقای علیرضا اسعدی با بهره‌گیری از سخنان حضرت علی علیه السلام به ویژه مجموعه گرانسنج نهج البلاغه، کوشیده است تا ضمن توصیف سلوک ایمانی و چگونگی فراز و فرود آن، آسیبهای محتمل در فراروی سالک را شناسایی و معرفی کند.

انجمن معارف اسلامی ایران خرسند است که با نشر این پژوهش، گامی در جهت کمک به بسط و رشد معنویت و ایمان در جامعه برداشته است و توجه محققان را به این حوزه ارزشمند پژوهشی جلب کرده است.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱۱
بخش اول: تبیین مفهوم دینداری و افزایش و کاهش پذیری آن	۱۷
فصل اول: مفهوم دینداری	۱۹
مؤلفه‌های دینداری	۲۰
الف) مؤلفه معرفتی	۲۰
ب) مؤلفه عملی	۲۴
ج) مؤلفه عاطفی	۲۹
تعریف دینداری	۳۴
بررسی روابط دو عنصر علم و عمل با ایمان	۴۰
مقام اول: تبیین رابطه علم و ایمان	۴۱
مقام دوم: تبیین رابطه عمل و ایمان	۴۴
فصل دوم: افزایش و کاهش پذیری دینداری	۵۱
بررسی امکان افزایش و کاهش دینداری	۵۱
چگونگی تبیین افزایش و کاهش پذیری دینداری	۵۴
۱. نقش معرفت و شناخت در افزایش یا کاهش دینداری	۵۸
۲. نقش عمل در افزایش یا کاهش دینداری	۶۳

بخش دوم: بررسی عوامل فردی تضعیف دینداری	۶۹
فصل اول: ضعف آگاهی‌های دینی	۷۱
کارکردهای منفی ضعف آگاهی‌های دینی	۷۲
الف) کاهش ارزش اعمال	۷۲
ب) گناه	۷۶
ج) تقلید کورکرانه و تعصب غیر منطقی	۷۸
د) افراط و تفریط	۸۰
ه) گمراهی و کفر	۸۲
و) بسترسازی برای سوء استفاده نااهلان	۸۶
ز) جهل حاکم، موجب گمراهی مردم	۹۰
فصل دوم: برداشتهای واژگونه از دین	۹۳
تبیین نقش برداشتهای واژگونه از دین در تضعیف دینداری	۹۳
بررسی آفات معرفت دینی	۹۶
الف) تحجر و جمود فکری	۹۶
ب) پایبند نبودن به منابع و روش‌های خاص فهم دین	۱۰۳
ج) بی‌توجهی به محدوده منبع معرفتی	۱۱۲
د) یک‌سو نگری	۱۱۸
ه) آلودگی اندیشه	۱۲۰
فصل سوم: گناهان	۱۲۵
تبیین چگونگی تأثیر گناه در تضعیف دینداری	۱۲۶
الف) گناهان مربوط به حوزه رابطه انسان با خدا	۱۳۰
ترک عبادات	۱۳۱
چگونگی تأثیر ترک عبادات در تضعیف دینداری	۱۳۳
آثار عبادات	۱۳۶

ب) گناهان مربوط به حوزه رابطه انسان با خویش ۱۴۴	
۱. پیروی هوای نفس، شهوترانی و دنیاپرستی ۱۴۵	
۲. حسادت ۱۵۳	
۳. حرص ۱۵۶	
۴. طمع ۱۵۸	
ج) گناهان مربوط به حوزه رابطه انسان با دیگران ۱۶۱	
۱. ظلم و ستم ۱۶۲	
۲. نفاق ۱۷۴	
بخش سوم: بررسی عوامل جمعی تضعیف دینداری ۱۸۱	
فصل اول: شباهات یا آمیختگی حق و باطل ۱۸۳	
الف) تعریف شباهه و وجه نامگذاری آن ۱۸۳	
ب) کارکردهای منفی شباهات ۱۸۶	
۱. فهم ناصواب از آموزه‌های دینی ۱۸۶	
۲. شک و تردید در باورهای دینی ۱۸۷	
۳. دشواری تشخیص وظیفه ۱۹۱	
۴. زمینه‌سازی برای سوء استفاده سیاستمداران و منافقان ۱۹۲	
۵. سلب مقاومت و پایداری ۱۹۴	
ج) عوامل ایجاد شباهه ۱۹۶	
عامل اول: فتنه ۱۹۸	
۱. تبیین مفهوم فتنه ۱۹۸	
۲. تحلیل ماهیت شبهه‌زایی فتنه‌ها ۲۰۱	
عامل دوم: بدعت ۲۱۰	
۱. تبیین مفهوم بدعت ۲۱۰	
۲. تحلیل ماهیت شبهه‌زایی بدعتها ۲۱۲	
فصل دوم: به کارگیری شیوه‌های ناصواب در دفاع از دین ۲۱۹	

۲۱۹	گونه‌های دفاع از دین
۲۲۱	الف) دفاع عملی از دین
۲۲۷	مهم‌ترین اصول انسانی در دفاع از دین
۲۲۹	اصل اول: اصل برابری
۲۴۷	اصل دوم: اصل برابری
۲۴۸	اهتمام امام علیؑ به رعایت اصل برابری
۲۵۲	تأثیر رعایت اصل برابری در تقویت باورهای دینی و...
۲۵۵	یک نمونه عینی و تاریخی
۲۵۹	ب) دفاع نظری از دین
۲۶۰	نقش رعایت‌نکردن اصول و شیوه‌های ضروری دفاع
۲۶۱	مهم‌ترین اصول و شیوه‌های ضروری در دفاع نظری از دین
۲۶۷	فصل سوم: فقر، محیط و نهاد قدرت
۲۶۷	الف) فقر و محرومیت اقتصادی
۲۶۷	نکوهش فقر و تأکید بر فقرزدایی در اسلام
۲۶۹	کارکردهای منفی فقر و تأثیر آنها در تضعیف دینداری
۲۷۳	ب) محیط و دوستان
۲۷۴	چگونگی تأثیر محیط در تضعیف دینداری
۲۷۷	ج) نهاد قدرت و حاکمیت
۲۷۸	تبیین فرایند تضعیف دینداری از سوی نهاد قدرت
۲۸۷	فصل چهارم: ابلیس
۲۸۷	توصیف اجمالی ابلیس
۲۸۹	راهکارهای شیطان در گمراهی انسانها و تضعیف دینداری
۲۹۵	و آخرین سخن
۲۹۹	فهرست اعلام
۳۰۱	کتابنامه

مقدمه

دغدغه سعادت، اصلی‌ترین دغدغه بشر در طول تاریخ است. دانشمندان و نخبگان فکر و اندیشه همواره کوشیده‌اند تا حقیقت و ماهیت انسان را بیابند و بر اساس آن، تعریفی از سعادت و خوشبختی ارائه داده، ملاک آن را تبیین کنند؛ اما تنها فهم چیستی سعادت برای نیل به آن کافی نیست، بلکه فراگیری چگونگی رسیدن به آن نیز ضروری است. دانستن مقصد، گام نخست است، باید راه رسیدن به مقصد را دانست و آن را پیمود.

پس بشر از آغاز با دو مسئله بنیادین رو به رو بوده است: ماهیت سعادت و راه رسیدن به آن.

کمال و سعادت هر چیزی در گرو دستیابی به اهداف خلقت آن است و هدف از خلقت انسان، پرورش روح، به فعلیت رساندن استعدادهای معنوی، مأواگزیدن در جوار حق و دستیابی به مقام قرب و عبودیت و معرفت خداوند است. خداوند انسان را آفرید و به او عقل و قدرت و اختیار داد تا در پرتو نورافشانی عقل، خدارا بشناسد و «خوبی» را از «بدی» تشخیص دهد و با بهره‌گیری از قدرت و اختیار، به «خوبی» جامه عمل بپوشاند و از «بدی» دوری گزیند؛ اما او خود می‌دانست که عقل، به تنها بی‌برای رسیدن به این مهم کفايت نمی‌کند و انسان نمی‌تواند راه سخت و دشوار سعادت را صرفاً با عقل

بپیماید. از این رو، او را در پرتو لطف خویش قرار داد و از معرفت و حیانی بهره‌مند ساخت و با فرستادن رسولان، هم در شناخت معارف الهی و کشف چیستی سعادت، و هم در چگونگی رسیدن به آن، او را یاری کرد.

مجموعه تعالیم عقیدتی، اخلاقی و دستورالعملهایی که خداوند به وسیله رسولان، برای هدایت بشر فرو فرستاده است «دین» نامیده می‌شود؛ و دیندار کسی است که به آنها گردن نهد. تعالیم دینی را بشناسد، به آموزه‌های عملی آن پاییند باشد و به آنها عمل کند و در موقع حساس که دین و شعایر دینی تهدید می‌شود، به دفاع از آنها برخیزد. اگر کسی بخواهد واقعاً دیندار باشد، باید به این سه، که مقتضای دینداری است، عمل کند.

در مقوله ایمان و دینداری، بحثهای فراوانی مطرح است. افزون بر بحث حقیقت ایمان و دینداری - که خود محل نزاع و اختلاف فراوان در میان متکلمان و دانشمندان مسیحی و مسلمان است - بحث کاهش و افزایش ایمان نیز از مباحث مهم این مقوله به شمار می‌آید و دو پرسش اساسی در آن مطرح است: نخست اینکه معنای شدت و ضعف دینداری چیست و آیا اساساً ایمان و دینداری شدت و ضعف دارد و کاهش و افزایش می‌پذیرد یا خیر؟ با فرض اینکه جواب مثبت باشد پرسش دیگری مطرح می‌شود و آن اینکه، عوامل تضعیف دینداری یا تقویت آن چیست؟ آسیب‌هایی که دینداری را تهدید می‌کند کدام است؟ عوامل افزایش فروغ نور ایمان چیست؟ هدف از این تحقیق، پاسخگویی به بخشی از سؤال دوم یعنی بررسی عوامل تضعیف دینداری است؛ اما از آنجاکه پاسخ به سؤال نخست، نقش مبنایی در این بحث دارد، در بخش اول پس از تعریف ایمان و دینداری در پرتو آیات و روایات، به اختصار به بحث کاهش و افزایش پذیری ایمان خواهیم پرداخت.

بررسی عوامل تضعیف ایمان و دینداری، از جهات مختلف دارای اهمیت و ضرورت است؛ چراکه بشر در پی پیشرفت‌های علمی و صنعتی و بهره‌گیری‌های نادرست از آنها، با بحرانهای مختلف معرفتی، اخلاقی و روبه‌رو شده است و اساسی‌ترین آموزه‌های دینی و نیز مسائل اخلاقی و عملی دین از سوی برخی، مورد انکار یا تردید قرار گرفته، و به ناکارآمدی دین در زندگی فردی و اجتماعی بشر تأکید می‌شود. در نتیجه، این عوامل موجب تضعیف باورهای دینی متدینان می‌گردد. از سوی دیگر، برداشت‌های نو، اما نسنجدۀ از دین، نظریه‌پردازی‌های غیراصولی و برخوردۀ‌گاه نامعقولی که از سوی برخی متدینان به منظور رفع مشکلات و دفاع از دین صورت گرفته، مشکلات را دو چندان کرده است.

در این شرایط وظیفه مؤمن و دیندار واقعی چیست؟ بدیهی است که او به سلامتِ فهم خویش از دین، عمل به احکام دینی و دفاع از حریم دین و دیانت می‌اندیشد. از این رو، باید مراقب آسیب‌هایی که دینداری او را در مراحل مختلف تهدید می‌کنند، باشد. اولین گام در این زمینه، شناخت این آسیبها است و بهترین منبع شناخت، قرآن و سنت و به ویژه سنت علوی است.

امام علی علیه السلام در شرایط اجتماعی، سیاسی و فرهنگی حساسی قرار داشت؛ چراکه دیانت افراد از جهات مختلف تهدید می‌شد. به همین دلیل، همواره امام علی علیه السلام با عمل و گفتار خویش، همگان را از این آسیب‌ها آگاه ساخته، به آنها هشدار می‌داد. جستجو در کلام علی علیه السلام و خوش‌چینی از خرمن گفتار آن حضرت، ما را در شناخت بهتر آسیبها یاری می‌کند؛ آسیب‌های جدی‌تر و خطرناک‌تری که در شکلها و قالبهای جدید، دیانت و ایمان انسان امروز را هدف قرار داده است.

آسیبها و عوامل تضعیف دینداری را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: دسته اول عوامل فردی‌اند که وجود آنها مستقیماً به فرد دیندار و متدين وابسته است و اغلب به دلیل کوتاهی، سستی و یا تخلف فرد در انجام وظایف خویش در فهم آموزه‌های دینی و عمل به آنها پدید می‌آیند. شاید بتوان این عوامل را عوامل قریب و مباشر تضعیف دینداری نامید که ممکن است هر یک از آنها معلول عامل یا عوامل دیگری باشند؛ برای مثال، گناه که یکی از عوامل تضعیف دینداری است، جنبه فردی دارد و وجود آن مستقیماً به فرد متدين وابسته است. چون، این فرد دیندار است که با سرپیچی از امر الهی مرتکب گناه می‌شود. در حالی که می‌تواند با عوامل زمینه‌ساز گناه مقابله کرده، تسليم گناه نشود و ایمان خویش را از خطر تضعیف حفظ نماید.

عوامل فردی تضعیف دینداری را نیز می‌توان به دو قسم تقسیم کرد: عوامل نظری و عوامل عملی. مراد از عوامل نظری، عواملی است که به حوزه نظر، اندیشه و فرایند شناخت و معرفت آموزه‌های دینی تعلق دارد؛ مانند ضعف آگاهی‌های دینی یا برداشت‌های واژگونه از دین. مراد از عوامل عملی نیز عواملی است که متدين در مرحله عمل به آموزه‌های دینی با آنها روبرو است مانند گناهان. بخش دوم این نوشتار، هر یک از این عوامل سه گانه یعنی ضعف آگاهی‌های دینی، برداشت واژگونه از دین و گناهان را به تفکیک در سه فصل مورد بررسی قرار می‌دهد.

دسته دوم، عوامل جمعی‌اند که برخلاف دسته نخست، فرد یا افرادی غیر از متدين یا عواملی بیرون از اراده او مانند شرایط اقتصادی، سیاسی یا اجتماعی در آنها دخالت دارند و تضعیف دینداری معمولاً در فرایندی

جمعی صورت می‌گیرد. این عوامل در طول دسته نخست قرار می‌گیرند و ممکن است با تأثیرگذاری براندیشه و عمل متدين، سبب تضعیف ایمان دینی او شوند. عواملی نظیر شباهات یا آمیختگی حق و باطل، به کارگیری روشهای ناصواب در دفاع از دین، فقر، محیط، نهاد قدرت و -با اندکی تسامح- شیطان از جمله این عوامل به شمار می‌آیند.

در بخش سوم، در چهار فصل به بررسی این عوامل خواهیم پرداخت. هدف از این تحقیق ارائه پژوهشی منسجم و مستند در آسیب‌شناسی دینداری، صرفاً براساس احادیث امام علی علیه السلام بوده است؛ هر چند از آیات قرآن و احادیث سایر معصومان علیهم السلام نیز استفاده شده است. بنابراین بر اساس آنچه از احادیث علوی به دست آمده بحث سامان یافته است. بدیهی است از منظری دیگر و چشم‌اندازی فراگیرتر نیز می‌توان آسیبهای دیگری را بر این مجموعه افزود و حتی تحقیق را به گونه‌ای دیگر سامان داد. از آنجاکه پژوهش‌های اولیه در هر موضوعی دارای نقصها و کاستی‌هایی است، نویسنده خود اذعان می‌کند که این تحقیق نیز کاستی‌های خاص خود را دارد. از این‌رو، از نظرات خوانندگان و دوستان عزیز استقبال کرده، پیش‌پیش از آنان قدردانی می‌نماید.

در پایان لازم است از همه کسانی که نویسنده را در این تحقیق یاری کرده‌اند، صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم؛ از استاد عزیز و گرامی جناب آقای دکتر محسن جوادی، که هم در انجام تحقیق از راهنمایی ارزشمندشان استفاده کردم، و هم انتشار این اثر، مرهون تشویقهای ایشان است، از استاد فرزانه و ارجمند جناب آقای مصطفی ملکیان و حجۃ‌الاسلام والمسلمین دکتر احمد عابدی که یادآوری نکته‌های سودمندشان به تدوین هرچه بهتر این اثر

انجامید، از انجمن معارف اسلامی ایران که بذل توجه و عنایت آنان زمینه را برای نشر این اثر فراهم آورد و نیز از کلیه عزیزانی که در جهت به ثمر رسیدن این اثر تلاش نموده‌اند، سپاسگزارم و برای یکایک آنان آرزوی توفیق روزافزون و سعادت و بهروزی دارم.

علیرضا اسعدی

پاییز ۱۳۸۳

بخش اول:

تبیین مفهوم دینداری
و
افزایش و کاهش پذیری آن

فصل اول:

مفهوم دینداری

قبل از ورود به مباحث اصلی هر تحقیقی، بایسته است مفاهیم کلیدی آن پژوهش تبیین شود، تا خواننده بار معنایی آنها را دانسته، جلو خطاهای احتمالی به سبب برداشت‌های متفاوت از اصطلاحات گرفته شود.

در این تحقیق لازم است ابتدا مفهوم دینداری بیان شود و سپس افزایش و کاهش پذیری آن بررسی گردد. وقتی سخن از آسیب‌شناسی و عوامل تضعیف دینداری است، اولین پرسش آن است که دینداری به چه معناست؟ مؤلفه‌های دینداری کدام است؟ آیا می‌توان برای آنها شواهدی از کلمات آن حضرت اقامه کرد؟ پس از تبیین این مسائل، با پرسش‌های دیگری رو به رو می‌شویم؛ آیا اساساً دینداری و ایمان کاهش و افزایش می‌پذیرد یا خیر؟ و اگر جواب مثبت است این کاهش و افزایش چگونه قابل تبیین است؟

روشن است که بررسی تفصیلی این مسائل، خود تحقیقی جداگانه می‌طلبد. با این حال، در این بخش تلاش کردیم تا با مروری بر کلمات حضرت علی علیله، در دو فصل، به تبیین مفهوم دینداری و افزایش و کاهش پذیری آن پرداخته، پاسخی اجمالی برای پرسش‌های فوق بیابیم.

مؤلفه‌های دینداری

برای دستیابی به تعریفی دقیق و همه جانبه از دینداری، لازم است به مؤلفه‌های آن اشاره شود. تبیین ابعاد و شاخصه‌های دینداری به مأکمل خواهد کرد تا عناصر دخیل در ایمان و دینداری و نیز ملاک آن را بهتر شناخته، تعریف جامع‌تری ارائه دهیم.

به موازات ابعاد و مؤلفه‌های دین، دینداری نیز دارای مؤلفه‌هایی است.

مؤلفه‌های اصلی دینداری سه دسته‌اند:^۱

الف) مؤلفه معرفتی یا مؤلفه هستی شناختی؛

ب) مؤلفه عملی یا وظیفه‌شناختی؛ که خود شامل دو دسته است:

اعمال اخلاقی و اعمال عبادی؛

ج) مؤلفه عاطفی یا احساسی.^۲

الف) مؤلفه معرفتی

یکی از بخش‌های عمدۀ هر دینی، عقاید و اعتقادات آن است. به عبارتی، هر دینی دارای مجموعه‌ای از گزاره‌های ناظر به واقع است که بیانگر بود یا نبود اشیایی در عالم هستی، چگونگی وجود آنها و چگونگی ارتباط برخی اشیا با یکدیگر است. هر متدينی دارای نوعی جهان‌بینی و برداشت خاص از جهان، انسان و... است. از این میان، مهم‌ترین این گزاره‌هارا «اصول عقاید» می‌نامند

۱. این تقسیم را از استاد مصطفی ملکیان بهره گرفته‌ام.

۲. در بیان دلیل حصر مؤلفه‌های دین در این سه امر، می‌توان به دو مطلب اشاره کرد: نخست اینکه به استقرار تمسک کنیم. اغلب ادیان و بلکه همه آنان دارای این سه بخش هستند؛ هرچند ممکن است در برخی ادیان یک بخش برجسته‌تر از سایر بخشها باشد. دوم اینکه چون آدمی در هر سه بخش به دین نیاز دارد، ادیان نیز در پاسخ‌گویی به این نیاز بشر، واجد هر سه بخش هستند.